

Tizenhetedik évfolyam.

1903.

6. füzet.

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1903.

TARTALOM.

- Nagytemplomunk restaurálása* (képpel). — Bárány Lukácstól.
Szépségek szépsége (költemény). — Koser Szevertől.
Az ifjú (Költemény örményül). — Patrubány Lukácstól.
Indogermán nyelvészet II. (Johansson árja adalékai). — Dr. Patrubány Lukácstól.
A magyarországi örmények ethnographiája. — Huszonkettedik közlemény. — Irta Szongott Kristóf.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

- Czetz János tábornok.
A koronázási országgyűlés.
Erzsébetváros országgyűlési képviselői.
A francziák új éve.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

- A költő és a nemzet.
A felhő és a bánat (költemény) —y.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

- Török-örmények.
Amerikai örmények.

o o o

AZ „ARMENIA“ ELŐFIZETÉSI ÁRA: Egész évre 8 korona, fél évre 4 korona, egyes szám ára 80 fillér. =====

Plebányai nagytemplom Szamosújvárt.

NAGYTEMPLOMUNK RESTÁURÁLÁSA.

Szamosújvár, 1903. május 1.

Szongott Kristóf helyi főgymnasiumi rendes tanár kezdeményezésére örmény kath. hiveink igaz áldozatkészsége restáurálta Boldogságos-Szűzanyánk üdvözetének tiszteletére a Simay-család ősei által emelt templomot. Még a torony régi alakjának visszaállítása van hátra, mely célra néhai jó emlékü Pap Tivadar segédlelkész 1000 koronát hagyományozott.

Most már nagy templomunk restaurálásáról kell gondoskodnunk, melynek belső restáurálása legutóljára 1842, külső restáurálása pedig 1876-ban eszközöltetett. A restáurálás mikéntjéről kívánom véleményemet elmondani.

I. A külső restáurálást illetőleg — daczára annak, hogy a fedél hiányzó cserepei évenként kipótoltattak, — szükségesnek tartom, hogy a fedél a meglevő cseréppel újra fedessék és a fedél azon része, mely közvetlen a tornyok mellett és között van, rézpléhvel fedessék a mostani fehérpléh helyett, mert a fehérpléh nem állja ki az idő viszontagságait és megtörténik, hogy észrevétlenül a fehérpléh rozsdát kap, kilyukad, a víz beszivárog, vagy épen befoly, míg a rézpléh biztos fedőanyag. A rézpléh fedőanyag azonban biztosabban és erősebben kapcsol-tassék a tornyok falaihoz, mint jelenben. A négy fedél-ablak rézpléh keretben helyzetetnék vissza úgy, hogy oldalain ne szivárognon be a víz.

A templom hajójának a bemenettől számítva két első ablakának repedezései alkalmas módon betömendők, esetleg a falnak fedél alatti felső része oda alkalmazandó vaskapsok által a további eshetőleges tágulás ellen biztosítandók. E repedések mint régen hallottam, akkor tűntek elő, mikor a templom alatti nagy sírbolt a már készen álló templom alá épült. A templom külsején még néhány helyt vakolathiányok láthatók, ezek szintén kiigazitandók.

II. a) A mi a templom belsejének restaurálását illeti, miután a templom barok-stilje megkívánja, hogy az oszlop-

fők s ablakok el ne fedessenek, mindaz eltávolítandó, mi e stíl-kivájalomnak meg nem felel. A barok-stíl követelménye, hogy az épület feltűnő nagy méretei: oszlopai, oszlopfői, ablakai által imponáljon.

A régi főoltár — mint a meglevő darabjaiból kivehető — egészen stílszerű volt, azonban az 1842. épült jelenlegi főoltár a templom stíljének korántsem felel meg, mert az oltár nagy méretei elfödik a szentély ablakait és az oszlopföket. Véleményem szerint a stíl követelményeképp eltávolítandó a Szent-Péter és Szent-Pál apostolok szobrai háta megett levő 4 oszlop, és az apostolok szobrai a két magmaradt hátsó oszlop mellé helyzetetnének el épen úgy, mint a 4 kis oltárnál szemlélhető. Az oszlopok felett lábakon álló félköríves ékitmény lábai szintén eltávolítatnának és csak maga a félkörív helyzetetnék a két megmaradt oszlopra, a családi czimer pedig az oltárkép aljára.

A nagy-oltár stílszerűtlenségéről tekintélyes nevű műértők is így nyilatkoztak, köztük hírneves hazánkfia **F a d r u s z** is.

b) A szentélyben szintén 1842-ben emelt kis oltár hasonlólag eltávolítandó egyrészt azért, mert az oltár nem stílszerű, másrészt pedig nem igen szokásos, hogy a szentélyben a nagy oltár mellett még egy más oltár is álljon.

c) Az orgona jelenlegi elhelyezése sem felel meg a stílszerűségnek; mert az orgonatest a középen elfedi a homlokzati ablakot, a két oldalt elhelyezett alkotmány nemcsak felesleges, de a fentebb jelzett indokból stílszerűtlen is.

Régóta óhajtjuk, hogy a templom chorusán nagyobb hely álljon rendelkezésre az énekesek részére, hogy zenés-misék alkalmával a közreműködők könnyebben és jobban elférjenek. E tekintetben Angster, ki az orgona költségvetését készítette, úgy nyilatkozott, hogy az orgonaasztal 60 ctmnyire hátrább helyezhető.

Némelyek ugyan azt ajánlják, hogy a chorus vas-traverseken tolassék kijebb, mely esetben elég tért nyer-

hetnénk; azonban — azt hiszem — ezt nem engedi meg a templom egyöntetű architecturája.

d) A Szent-kereszt oltára a 4 kisebb oltár stíljében átalakítandó. Mindnyájan tudjuk, hogy oldalkápolnánkban a szép Rubens-kép nincsen kellő világításban; de ha a kis oltár átalakítatik, az oltárkép 50—60 cztmnyire előbbre lesz hozható, ekkor elegendő világításban lesz. Én részemről nem tudnám ajánlani, hogy e kép e helyről máshova helyeztessék, miután a hagyomány azt tartja, hogy e kép épen e kis oldalkápolna részére adatott. Ha azonban az arra hivatott közegek még is azt határoznák el, hogy a kép jobb világítással bíró helyre teendő, csakis a szentélybe helyezhető el azon a helyen, a hol most a kis oltár áll, persze nem mint oltárkép. Ez esetben a kis kápolna oltárképeül Michel Angelo „Beteljesedett“ című feszületképe festetnék meg.

e) Utóbbi időkben a templomok több helyt fűtetnek. Kívánatos volna, ha templomunkat is valamelyes fűtőkészülékkel láthatnók el. Heuffel Sándor gépész-mérnök (Budapest VII. Damjanich-utca 30) ajánlja magát ilyenmű munkákra és hirdetményében jelzi, hogy a készitendő terv s költségvetés díjtalan.

f) A templom boltozata falfestményekkel díszítendő, még pedig a szentély boltozatára jöhetne egy mezőben Jenny Henrik „Miatyánk“ című gyönyörű festménye, mely megörökítené azon jelenetet, midőn az Üdvözítő övéit a „Miatyánk“ imádságra tanítja: „Igy imádkozzatok: Miatyánk! ki vagy a mennyekben...“ Szent-Máthé VI. 9. (Klasszikus Arany-Biblia II. kötetének XXII. képe).

A középső boltozat 3 mezőre osztatnék. Közepére jönne Világosító-Szent-Gergely ereklyéinek megtalálása „Histoire de l'Armenie“ I. kötete 31 képe szerint: „Le corps de S. Grégoire Illuminateur est decouvert der des bergers“ (Világosító-Szent-Gergely testét a pásztorok megtalálják).

A két oldali kisebb mezőben helyet foglalnának azon történeti események, midőn Világosító-Szent-Gergelyt a verembe dobják és innen 14 év múlva nagy ünnepélyességek között kiveszik. Ez utóbbi esemény „Histoire de

l'Armenie“ I. kötetének 29 képe szerint: „Dertad aux pieds de S. Gregoire Illuminateur“ (Tiridátes Világosító-Szent-Gergely lábainál).

Igy a három történeti rajz megörökíténé örmény kath. egyházunk 3 ünnepét: *Գրիգոր Նշխարաց* — inventio reliquiarum: az ereklyék feltalálása; *Մուտի վերստի* — ingressus in puteum: a verembe dobás; *Ելի վերստի* — egressus e puteo: kivétel a veremből.

A harmadik boltozat szintén 3 mezőre oszthatnék. A középre jönnének örmény kath. egyházunk két hatalmas oszlopának Szent-Izsák és Szent-Meszrob patriarkhák alakjai együttesen, a mint egyik az örmény a b cz-ét feltalálja, a másik a szentírást örmény nyelvre fordítja. („*Մատեն Զարգացնոյք*“ 147 és 163 lapjain látható képek szerint).

A két kisebb mező egyikében azon jelenet nyerne testet, midőn Szent-Vártán a keresztény vallás védelmére a perzsák ellen megy („Histoire de l'Armenie“ II. kötetének 43 képe szerint: „Vartan le grand, la veille de la bataille d'Avarair“: Nagy Vártán, az ávárájri csata előtti napon). A másik oldalon levő mezőben elhelyezendő festmény hirdetné Szent-Vártán leánya: Szent-Susánignak ragaszkodását a keresztény valláshoz, ki ezért börtönbe vettetett és vértanúságot szenvedett. (A „Histoire de l'Armenie“ II. kötete 67. lapján levő kép szerint: „Choughanigh fille de Vartan enchainée et en prison,“ — Susánig, Vártán leánya lánczra veretve börtönbe vettetik).

Örmény kath. egyházunk történelmének legkiválóbb momentumai: a keresztény vallás győzelme Világosító-Szent-Gergely által, a keresztény tudomány diadala Szent-Izsák és Szent-Meszrob idejében, a keresztény vallás védelme a perzsák ellen Szent-Vártán által — lennének megörökítve.

Szó volt arról is, mily magasztos dolog volna, ha templomunkban itteni letelepedésünk valamely mozzanata helyet nyerhetne. Megvallom, ezen eszmének nem vagyok barátja, mert úgy vélekedem, hogy valamely nemzeti történelmi tény templomunkban csak akkor foglalhatna helyet, ha abban valamely szent is szerepel. Láttam például a pécsi székesegyházban Székely Bertalan festményét:

a „Nándorfehérvári győzelmet“ ; de hát itt Kapisztrán János szerepel. Ugyancsak e templomban látható ugyan ezen művésztől I. Endre király megkoronázása ; de hát itt is e ténykedést Boldog Mór pécsi püspök végzi.

Nemsokára közterünket áldott emlékű Verzireszky püspökünk szobra fogja díszíteni, és itt már helyén lesz a jelzett események és tények megörökítése, például: Verzireszky övéit a kath. vallásra téríti, I. Lipót magyar király és római német császár Verzireszky püspökünknek engedélyt ad városunk alapítására, Verzireszky püspök találkozása — a fájdalom még mindig idegen földön nyugvó — II. Rákóczy Ferenczcel, ki püspökünket hűségére akarta téríteni.

Végre a templom oldalfalaira beillesztetnének a keresztút állomásképei akár külön keretben, a müncheni műintézet által kiállítva a templom stíljében, akár pedig a falra festetnének ez állomásképek, mint Krakó egyik templomában láttam.

g) Gondoskodnunk kell továbbá arról is, hogy az évenként ősszel a templom boltozatára összegyülni és itten letelepedni szokott legyek eltávolíthatók legyenek és többé a boltozatot be ne piszkolják. A legyek letelepedésének okául többfelét hoznak fel. Azt hiszem legvalószínűbb, hogy a legyek a hidegebb őszi idők beálltával azért gyűlnek a templomba, mert a templom igen világos és levegője melegebb. És hogy csakugyan a nagy világosság lehet az oka a legyek betelepedésének, onnan is gyanítható, hogy míg a templom igen világos hajójának boltozatát a legyek bepiszkolják, a sötétebb szentély boltozata meg van mentve a bepiszkítástól. Ha tehát a templom hajójának nagy világossága az oda alkalmazandó üvegfestményű ablakok által kissé mérsékelve lesz, és talán a boltozatra egy szelelő is alkalmaztatik, templomunkat nem fogja többé fenyegetni a legyek által okozott piszok.

h) A templom ajtóinál annyi változást tartok czél szerűnek, hogy a belső ajtók önzárúakká változtassanak át, mint ez az újabb időkben restaurált templomokban látható. Egyszersmind a főbemeneti belső ajtóknak felső részei az ablakok stíljében üvegtáblákkal lennének díszítve.

i) A szentélynek az oszlopoktól megszabadított két ablaka, a hajónak 4 nagy ablaka és a homlokzati ablakkal együtt 5 kis ablaka üveg-festményekkel díszítettnek.

Ugy gondolom, hogy ezen ablakok mindegyikének költségeit jötevők áldozatkészsége fogja fedezni; mert csak így lesz lehető azután a teljes restaurálást a gyűjtött s meglevő összegből végrehajtani.

A szentély két ablakát megcsináltatja a plebános. A hajó két nagy ablakára a plebános kérésére hagyományt tett néhai Papp Tivadar segédlelkész, ki a végrehajtással a plebánost bizta meg. A harmadik nagy ablakot — remélem — gyűjtés útján megcsináltatják a helyi örmény kath. hívek városalapító őseink emlékére. A negyedik ablak költségét — remélhetőleg — fedezni fogják örökösei városunk egyik jólékü fiának, kinek emléke legyen áldott.

A hajó 5 kis ablaka egyikének készítését Merza János vállalta magára, ki a Salamon-templom restaurálásához is tekintélyes összeggel járult. A második kis ablak a helyi „Hitelbank“ nevét fogja viselni, mely pénzügyintézet e célra már nagyobb összeget tett félre. A harmadik ablak — reméljük, — a helyi takarékpénztár áldozatkészségét fogja hirdetni.

Azt hiszem, örmény atyámfiai között lesznek még többen, kiket az isteni Gondviselés vagyonnal áldott meg, s kik szülőik emlékére épen úgy, mint őseik, áldozni fognak — Isten dicsőségére.

Az említett üvegfestményű ablakokon kívül a többi ablakok vagy szőnyeg-ablakok lehetnek, vagy pedig fehér színűek az üvegfestményű ablakok stíljében. Megjegyzem, hogy az ablakok széleihez díszítményekül Merza Gyula barátunk jó gondolata szerint örmény kath. templomunk birtokában levő varottasaink örmény stílusú rajzai szolgálnának.

k) A szentély ablakainak egyike Világosító-Szent-Gergelyt ábrázolná („*Լուսինը հայկազգւոյն*“ 63 lapján levő alakban), felül az örmény főpatriarkhatus és az apostoli szentszék egymáshoz simuló czimereivel, emlékeül azon igazi hálának s mély ragaszkodásnak, melylyel a kath. örmények a szentszék iránt viseltetnek. A másik ablak

Szent-Tiridátest ábrázolná („Ըստիւ չսցիլագործը“ 76 lapján levő alakban), szintén felül Örményország s Magyarhon egymás mellé helyezett czimereivel emlékeül azon törhetlen szeretetnek, melylyel a Magyarhonba költözött örmények a lovagias nemzet iránt mindig viseltettek, emlékeül azon igazi testvériségnek, melyet a magyar nemzet minden, hozzá igaz rokonszenvvel közeledő nemzetiség iránt érzett és melylyel jogainak részeseivé tett.

l) A templom hajója nagy üvegfestményű ablakai reprodukálnák: 1) Plockhorst¹ „Vigasztaló Krisztusát“: „Fiam! megbocsáttatnak neked a te bűneid.“ Szent-Márk II. 5. 2) Heuss „Veni et sequere me“ festményét: „Ki engem akar követni, tagadja meg önmagát, és vegye fel keresztjét és kövessen engem.“ Szent-Márk VIII. 34. 3) Azon jelenetet, midőn az Üdvözítő nagycsüörtökön megmossa az apostolok lábait: „A ki nagyobb közöttetek, legyen mint a kisebb.“ Szent-Lukács. XXII. 26. 4) Azon jelenetet, midőn Jézus a szeretet parancsát köti övéinek lelkére: „Ez az én parancsom, hogy szeressétek egymást, a mint én szerettelek titeket.“ Szent-János XV. 12.

m) A templom hajója kis ablakai megörökítenék: 1) Nagy-Szent-Nerszeszt — *Սբ Կէրստէս սիծն*. 2) Chorenei Szent-Mózeset — *Սբ Մօսէս Խորենացի*. 3) Nàreghi Szent-Gergelyt — *Սբ Գրիգոր Նարեկացի*. 4) Glaji Szent-Nerszeszt — *Սբ Կէրստէս Ընթրասի*. 5) Lámproni Szent-Nerszeszt — *Սբ Կէրստէս Լամբրոնացի* — örmény kath. egyházunk fényes csillagait („Ըստիւ չսցիլագործը“ 109, 230, 316, 326, 344 lapjain található képei után).

n) Hogy indokolhassam, miért óhajtom én örmény kath. egyházunk épen e szent atyáit és Szent-Susánigot templomunkban megörökítve látni, czélszerűnek látom az alább megjegyzett munkák alapján életrajzi adataikat is megírni.

1. Ըստիւ չսցիլագործը է. յով. 4. թորոս. վնճակի Ս. Չապար 1891.

2. Histoire de'Armenie par le R. P. Jacques Dr. Issaverdens. Venise imprimerie de S. Lazare, 1888.

3. Calendarium manuale utriusque Ecclesiæ orientalis et occidentalis edidit Nicolaus Nilles S. I. Oeniponte 1897.

¹ Német festő, született Braunschweigben 1825 márczius 2. Münchenben tanult Pilotynál, később Párisban. 1866—1869-ben a weimari művészeti iskola tanára.

4. Ճարտիկ վարդապետ արքայ, գործ առնել եկեղեցի հայաստանեաց ի Կ. Մկրտիչ Աւերբեան, ի վեճեօրիկ 1800.

5. Quadro della Storia letteraria di Armenia estesa da M. Placido Sukias Somal, Venezia 1829.

6. L'Armenia opera di Giuseppe Cappelletti, Firenze 1841.

7. Compendio storico di memorie cronologiche concernenti la religione e la morale della nazione armena dal Giovanni de Serpos, in Venezia 1786.

8. Chorenei Mózes: Nagy-Örményország története, fordította Szongott Kristóf tanár, Szamosújvár 1892.

9. Պատմութիւն Հայերէն դպրութեանց, վեճեօրիկ 1865.

10. Conciliationis Ecclesiae armenae cum Romana, pars prima auctore Clementino Galano clerico regulari, Romae 1690.

11. Պատմութիւն Հայաստանեաց Հ. եփրեմ շարքեան, վեճեօրիկ 1851.

12. Bekehrung Armeniens durch den heiligen Gregor Illuminator, Wien 1844.

13. Vita S. Gregorii Illuminatoris Armenorum ex opere cui titulus „Acta Sanctorum“ a Ioanne Stillingo, Constantino Suyskeno, Ioanne Periero, Ioanne Cleo, Tomus VIII. Antverpiae 1762.

14. „Armenia“ szerkeszti Szongott Kristóf 1901.

15. Աղաթանգեղոյ պատմութիւն, ի վեճեօրիկ 1835.

A) Világosító-Szent-Gergely (S. Gregorius Illuminator, որ Գրիգոր Լուսավորիչ) született Kr. u. 257. Vághársábádban a Szuren-páhláv nemzetségből. Édes atyja Ánág volt, ki Chosrov örmény királyt megöli, és ezért Chosrov utolsó perczében az Ánág-család kiirtására parancsot ad. Szent-Gergely Isten különös kegyelme által azonban megmenekszik, hogy örmény nemzetünknek világosító apostola lehessen.

Caesaneában a keresztény vallásban neveltetik, itt nőül veszi Dávid hívő embernek Mária nevű leányát, kitől Vertánész s Arisztáczesz fiai születnek. Szent-Gergely most nejétől közös elhatározással elválik, neje nőzárdába megy s fátyolt őt; ő maga Tiridáthoz megy, hogy szolgálatával édes atyja bűnét levezelje. Mint Krisztus igaz követője szent hitének parancsait erős szívóssággal teljesíti, s midőn Ura parancsára a hamis isteneknek áldozni vonakodik s Ánáhí szobrát virágokkal díszíteni nem akarja, a király ígéretekkel s később fenyegetésekkel rábírni törekszik Szent-Gergelyt a keresztény vallás elhagyására. És minthogy mindez hiábavaló törekvés volt, a legkikeresettebb módon kezdte kinoszni, vas-szegeket véretett talpára s így kényszerítette jární, egyik lábánál fogva fejével lefelé függeszti, a hóhérok pofoncsapásokkal kinozzák; de Szent-Gergely állhatatos marad: „Én — úgymond — sietek e földet itthagyni, nem vágyom e föld vagyona, dicsőségére, csak az örök élet koronáját kívánom megnyerni.“

A kínzások után a halálra ítéltet vermébe dobják, itt 14 évig él. Egy jámbor özvegy asszony táplálja, ki időnként ételt dob be a verembe.

Az örmény király udvari népe már egészen megfélekezett Szent-Gergelyről, nem hitte senki, hogy életben lehet.

A királyt részint Szent-Gergely kínzásáért, részint a Szent-Ripsimiták megöletéseért utólrte Isten büntetése: gyógyíthatlan betegségbe esik. Tiridátesz királynak nővére: Szent-Chosrovituchd most álmában jelenést látott, hogy Szent-Gergely még él a veremben és a királyt csak Szent-Gergely gyógyíthatja meg.

A királyi udvar nem hitt a jelenésben, míg ez többször megismétlődvén, végre behatottak a verembe s Szent-Gergelyt életben találták. A veremből kihozott Szent-Gergely lábaihoz borultak a király, neje, nővére és az összes főúrak . . . és bocsánataért esdettek.

A keresztény vallás gyakorlata ezután szabadabbá lett, a hamis istenek templomai romokba dőltek s mindenütt szent feszületek jelezték a megváltozott viszonyokat. Szükségessé lett egy főpapnak választása és felszentelése is, ki az új nemzeti egyházat kormányozza. A király s a nagyok összegyűltek egy ily főpap megválasztása végett és egyhangúlag Szent-Gergelyre esett a választás, ki Cæsareában Szent-Leontius érsek által Kr. u. 302. fel is szenteltetett.

Szent-Gergely püspökök s papok kíséretében tért vissza Örményországba. A királyi udvar, az ország nagyjai, a nép, a hazatérő főpap elé mentek Pákáván városáig, ki Cæsareából magával hozta Keresztelő-Szent-János testének egy részét és Szent-Athanakine egész ereklyéjét.

Szent-Gergely, mielőtt a szent keresztség kiszolgáltatásához fogott volna, 30 napi böjtöt rendel és csak e böjtölés után keresztelte meg a királyt, családját és a 150,000-re menő népet. *Metaphrastes*¹ (apud *Surium* tom. III. C. 35.), *Agathangelos* (*Történelme* 617 lapján)² azt írják, hogy a keresztelés alkalmával a folyó felett egy a napsugarak fényességét felülmuló világosságú oszlop jelent meg tetején kereszttel.

A nemzet fiai látván a csodás jelenségeket, az ország belső részeiben is a keresztény vallásra tértek úgy, hogy rövid idő alatt a megtértek száma 4 millió volt. Iskolák állítottak fel, s ezek költségei a kir. kincstárból lettek fedezve. 12 püspökség alapítottatott s felszentelt papok gondoskodtak a lelkek üdvösségéről.

Vághársábadban a főtemplom építése kezdetét veszi azon a helyen, melyet Szent-Gergely isteni jelenés következtében megjelölt.

¹ *Videbatur columna lucis posita super aquas ipsos solis radios . . . superans Crux quoque oriebatur in capite.*²

² *„Եւ յոյս սաստիկ երեւեալ ի նմանութիւն սեան լուսատոյի կայր ի զը ջուրը գետոյն եւ ի զը նրա նմանութիւն աւրոնալան խաչին.”*

A kolostorok, templomok szaporodnak s mindenütt az igaz Isten dicsérete hangzik.

Ez időben tartatik a niceai zsinat Arius ellen, melyre Szent-Gergely is meghivatik, ki azonban el nem ment, mert a vértanúság s hitvallás miatt híres főpap kerülni kívánta a megtiszteltetést, melyben Niceában részesült volna. Helyébe fiát Aristáczeszt küldé, ki helyettese volt.

Szent-Gergely mint Chorenei Mózes írja (II. kötet 361. lap)¹ miután egész Örményországot megvilágosította az isteni ismeret világosságával, a bálványozás sötétségét szétoszlatta s minden tájat püspökökkel, tanítókkal betöltött . . . Táránághi tartomány Máne hegyének barlangjában élt, távol a világ zajától és itt esendesen elhunyt. A pásztorok találták meg élettelen testét, kik eltemették anélkül, hogy tudták volna kilétét. Szent-Gergely tetemeinek holléte sok évig ismeretlen volt, míg Kárnig nevű remetének isteni kijelentés következtében tudtul adatott a szent ereklyék helye, a honnan azok Tortán városába vitettek (Histoire de l'Armenie I. köt. 268 l.)²

Az örmény kath. egyházban a verembe dobás ünnepe a nagy böjt V. vasárnapját követő szombaton, a kiszabadulása a veremből pönkösd I. vasárnapja utáni első szombaton, az ereklyék feltalálása pönkösdet követő III. vasárnap utáni első szombaton ünnepeltetik.

Szent-Gergely emléke örmény irodalmunkban is örökké élni fog szép és magasztos homiliai által, melyekben a dogma fensége a létező s mindenki által érdekelhető tárgyakról vett példák egyszerűségével csodálatos módon mérsékelve van³ (Quadro . . . 9. lapján).

Homilíái „*յստմիասնատում*“ név alatt 1737-ben Konstantinápolyban, 1838-ban Velenczében nyomattak ki.

Szent-Gergelynek tulajdonítják a következő három imát is:
*Ած մեծ, Տգոր եւ փառատրեալ . . . Օրհնեալ է մարդասիրութիւնք քրչ ալքրիմ . . .
Եղաւեմ գրեզ . . .*

XVI. Gergely pápa 1837 szept. 1-én kelt brevejével Szent-Gergelyünknek tiszteletét az egész kath. egyházban október 1-re rendelte el.

B) Szent-Tiridát (S. Tiridates *որ տրիստ*) Örményország királya, I. Chosrov fia. Romában élt a császár udvarában és Diocletian segélyével foglalta el őseinek trónját Kr. u. 286-ban.

¹ *Յետ լուսատրեւելոյ զամենայն Հայս լուսով ստատուած գիտութեան եւ շնչելոյ զ աստոր կուսակաշտութեան եւ շնչոյ զամբ. կողմանս եւ փառատրեալք եւ փարդասպետք . . . ինքն կարով ի գաւառին Ռարսմաւղեաց ի շիրինն մանեայ սյրս :*

² „Les restes de S. Gregoire, qu'on a surnommé l'illuminateur des Arméniens demeurèrent ignorés pendant un grand nombre d'années. Ce n'est que longtemps après que le lieu, qui les gardait, fut révélé à un anachorète nommé Carnigh, et c'est alors qu'ils furent transférés au village de Tortan.“

³ „In esse la sublimità della dogma viene mirabilmente temperata colla semplicità degli esempj tolli dagli oggetti esistenti e sensibili a tutti.“

Mig Rómában volt, nővére Chosrovituchd, Ámáduni Odának Áni várában tartózkodott.

Rómában híres volt nagy erejéről. Egy alkalommal a versenyterén egy versenyt futó, négy fogatú kocsiát állított meg a jelenlevők nagy bámulatára, kik tapsokkal jutalmazák meg bátorságot.

Diocletian császár idejében Kr. u. 284-ben a góthok királyát párviadalban ölte meg Tiridát, miért hálából sereggel Örményországba küldte, mint az örmények királyát.

Tiridát most Caesareába érkezvén, követeket küldött a perzsák királyához és az örmény sátrápákhoz, hogy hírvil vigyék trónraléptét. Itt megkoronáztatta magát s a koronát fejére ősi jog alapján Pákráduni Szempád tette, királyi hatalmánál fogva Odát s Mántaguni Ártávázdot az ország főembereivé nevezte ki, és rendeletet adott ki, hogy Anáhidnak Eriza városában levő szobra virágokkal diszítessék s erre utasította Szent-Gergelyt is, ki vonakodott a parancsnak engedelmeskedni, mert mint mondá: „Ő keresztény és csak az igaz Istent imádja.“ Ekkor kinezni kezdi Szent-Gergelyt, Árdásádban verembe dobja, és meghallja Ártávázdtól, hogy Szent-Gergely éppen annak az Anágnak fia, ki édes atyját Chosrovot megölte.

Ez időben történt a Szent-Ripsimiták vértanúsága Kr. u. 301. Ugyanis Szent-Ripszima visszautasítván Tiridát ajánlatát, hogy neje legyen, mert ő Krisztusnak jegyese, megölte Szent-Ripszimát és társait.

Szent-Gergely életrajzában említve van, miképpen lett az örmény nemzet kereszténynyé. Tiridát mint Magyarhonunk Szent-Istvánja, mint apostol bejárja országát, templomokat, kolostorokat, iskolákat emel, és szent életével példányképe lett nemzetének.

És meghallván, hogy Nagy-Konstantin császár is kereszténynyé lett, elhatározta, hogy Szent-Gergelyvel együtt Rómába megy, üdvözölni a kereszténység atyját Szent-Szilveszter pápát és a rómaiak császáriját.

Szándékát teljesíti, mihelyt az észak népei: a hunnok s pasziloknak Kethon nevű királyán győzedelmeskedett. Rómában kiváló tisztelettel s figyelemmel fogadják mindkettőjüket, s mint mondják, a rómaiak s örmények között szövetség kötötték, s Szent-Szilveszter Szent-Gergelyt az összes örmények pátriárkhájává teszi.

Tiridát bevégzi szent munkáját, leteszi királyi koronáját, remete lesz éppen úgy, mint Szent-Gergely Sebuhegyén. Meghal a magányban 85 éves korában a szentség hírében. Neje Ás-chen, az alanok királyának leánya és Chosrovituchd nővére Kárni városában végezték be életüket.

Az örmény kath. egyház emléket Szent-Ás-chen és Szent-Chosrovituchddal együtt pünkösd IV. vasárnapját követő szombaton tartja.

C) Nagy-Szent-Nerszesz, Világosító Szent-Gergely másod-unokája. Tanulmányait Konstantinápolyban és Caesareában

végezte, a hol midőn Szent-Pársjechchel együtt Eusebius érsek által felszenteltetett, a Szent-Lélek galamb alakjában jelent meg mindkettőjük feje felett s midőn egy alkalommal a szentmisét végezte, egy tűzoszlop tűnt fel az angyalok dicséneke mellett.

Kr. u. 364-ben az örmény egyház pátriárkhájává lesz. Ástisádban a II. nemzeti zsinatot tartja és egy évvel később Vághársábadban megjelenik a konstantinápolyi II. köz-zsinaton, s ennek határozmányait hirdeti.

Az ország minden részében a szegények részére házakat épített, melyek javadalmazására földbirtokokat adott, hogy a szegények semmiben se szűkölködjenek. Az árvák és öregek számára ápolóházakat alapított, zárdákat emelt és a remetéknek czellákat épített a puszta és lakatlan helyeken.

Nagytudománya, szentélete s atyai gondossága nagy hírnevet szerzett neki.

Meglátogatta Valens császárt, ki mivel az Arianusokhoz szított, Szent-Nerszeszt, mint igaz hívőt egy lakatlan szigetre száműzte, honnan visszakérülvén, Theodosius császár által nagy tisztelettel fogadtatott.

Neki tulajdonítanak bizonyos kolostori szabályokat, s a hagyomány szerint a „*szüvqunban*” néhány imáját s sárágánját (ének).

Vértanúhalált szenvedett Kr. u. 384. Báb király — kit Szent-Nerszesz erkölcstelen élete miatt többször megintett — életétől fosztotta meg. Halála előtt Örményország jövőjét megjövendölte. Tetemeit Tilbe helyezték. Emlékét egyházunk pünkösd után való II. vasárnapra következő szombaton ünnepli.

D) Szent-Izsák a patriarkhai méltóságra Kr. u. 390-ben jutott. Nemzeti zsinatokat tartott Kr. u. 402 és 426-ban Vághársábadban, 435-ben Ástisádban, melyekben a naptárt, a szertartásokat, az egyházi fegyelmet rendezte. Közzétette az efezusi zsinat határozatait is.

Szent-Meszrobbal együtt második világosítója lett nemzetének. Mindketten érezték az örmény abc hiányát, mely a nemzeti nyelv minden hangját kifejezhesse. Eddig a görög, szyr, perzsa betűket használták, s belátták, hogy nemzetük haladásához feltétlenül szükségesek az örmény betűk.

A betűk feltalálása után a nemzeti tanúgy, a nemzeti irodalom beláthatlan haladást tett. A feltalált betűk használatát minden módon elősegítette s midőn látta, hogy Örményországnak a görög uralom alatt levő részében a kormányzók ebben az irányban kifejtett buzgósága elé akadályokat gördítenek, az örmény irás elterjedése ügyében Szent-Mezrobot és Vártánt követekül küldi Konstantinápolyba Theodosius császárhoz, ki Szent-Izsák kérését mindenben teljesíti.

Perzsiában hiteért börtönt szenved s mint országának halhatatlan emlékü nagy fia Kr. u. 439-ben elhunyt.

Az örmény egyházat 51 évig kormányozta. Tanítványai, hivei sirva és fájdalommal temették el Dáron tartomány Ásdisád városában. Szépen ír róla Chorenei Mózes: „Halandónak született és halhatatlan emléket hagyott maga után.“ Sirjának helyén később egy nagyszerű templom épült.

Emlékét Szent-Meszrobbal együtt pünkösöd IV. vasárnapját követő csütörtökön üljük.

Munkái: Az ó-szövetséget az aranykor nyelvén fordítja le. Szerzője a „nocturnum“ 4 imája s elmélkedésének, és a nagyhét sárágánjainak stb.

E) Szent-Meszrob, Vártán nevű jámbor atyának fia volt, Dáron tartománynak Háczik helységéből. A kochti kerület egyik kolostorában élt egy ideig, mert fájdalommal tapasztalta, hogy Örményország ege beborult s a politikai zavarok, a háború Örményország jövőjét bizonytalanná teszik. A királyi udvar jegyzője s levéltárnoka is volt.

Egy nagy feladat megoldását tűzte ki magának, az örmény betűk feltalálását, mely a hagyomány szerint Isten különös segítyével sikerült. Kr. u. 406.

E nagy munkájában Ruphanus segítette.

Az örmény betűk feltalálásának hírért egész Örményországban nagy örömmel fogadták. Egy új Mózesnek tekintették, ki az örményeket az ígéret földére vezeti. Százada volt az örmény nyelv aranykora. Nagy számban állítottak iskolák és egyes tudósok munkáikkal gazdagították az örmény irodalmat.

Szent-Izsák halála után Szent-Meszrob lett a patriarkha, ki azonban csak 6 hónapig viselte e méltóságot. Midőn halála órája közeledett, Jóseph, Tátig s többi tanítványai szent érzettel vették ágyát körül Vághársábadban. Egyszerre felemelkedik ágyából, kezeit égfelé emeli s a körülállókat megáldja; a ház felett, hol a szent haldoklott, egy nagy fényességű kereszt látszott, mely azonban mihelyt kiadta lelkét, eltűnt. Ez történt Kr. u. 441. február 19-én.

A hitetlenek, kik látták ezen csodás jelenséget, annyira megilletődtek, hogy a keresztény hitre tértek.

Ámáduni Váhán, a szent testet Óságán városba vitette és itt nagyszerű temetési ünnepet rendezett.

Chorenei Mózes így ír róla történelmében: „Soha se haragudott. Istentől oly tulajdonokkal volt megáldva, melyek méltóvá teszik az embert, hogy a mennyország lakója legyen. Külsője angyali volt, szelleme hatalmas, ékesszólása páratlan, hite égő, reménye erős, barátsága őszinte, tanítása telve szeretettel.“

Váhán Ámáduni ott, a hová temették, később nagyszerű kápolnát emelt és gondozását Tátigra, egy szentéletű papra bízta, ki később Pászen püspöke volt és vértanúvá lett.

Munkái: Lefordítja az új-szövetséget, mely fordítást az ó-szövetséggel együtt Le Brun Péter (Dissert X,) és La Croze szótára

előszavában a fordítások királynéjának nevezi . . . és az örmény egyház szertartáskönyvét rendezi, miért *մարտիրոս* melléknevet nyert.

F) Chorenei Szent-Mózes (*Թեոփիլոս, Թեոփիլոսաւոյ*) Kr. u. V. század írója, Szent-Meszrob tanítványa s atyafia, Dáron tartománynak Chorni helységéből. Angyali életével, jóságos lelkével, nagy tudományával örmény egyházunk történelmében kiváló helyet foglal el. Pákrévánt s Ársárunik püspöke volt.

Utazásokat tett Alexandriába, Athenbe, Rómába és Konstantinápolyba, hogy ismereteit gazdagítsa és ezeket a nemzele javára használhassa.

Visszatérvén hazájába, ezt megváltozott viszonyok között találta. Meghaltak Szent-Izsák, Szent-Mezrob, az örmény egyház világitó oszlopai és egyedül találta magát. Miért magányba vonult megsiratva hazáját s tanítóit. Szűkös anyagi viszonyok között élt s sokszor fejét nem volt hová lehajtania, ki hazáját munkáival halhatatlanná tette.

Mint püspök iskolákat alapított. Hogy halála mikor következett be, bizonyosan megállapítani nem lehet. Valószínűleg Kr. u. 487 év körül történhetett. Teste a Dáron tartományban fekvő Szent-Apostolok (*սբապոստոլայն զմանք*) kolostorának templomában nyugszik.

Munkái: I. *Պատմութիւն Նայոց* — az örmények történelme. — E munkát a tudós világ annyira figyelmére méltatta, hogy többszöri kinyomatása nemcsak eredeti szövegben, hanem fordításban is szükségessé vált.

Eredeti szövegben kinyomatták: a) Amsterdamban 1695 és 1736-ban; b) Londonban Whiston Vilmos és György testvérek 1726-ban a latin fordítás mellékletével;¹ c) Velenczében 1752 és 1827-ben.

Fordításban megjelent: a) Stockholmban Brenner svéd író fordításában 1723-ban; b) Londonban latin nyelven 1726-ban; c) Párisban 1836-ban francia nyelven, ugyanott e nyelven 1841-ben az eredeti szöveg mellékletével; d) Velenczében olasz nyelven 1841 és 1850-ben; e) Pétervárott és Moszkvában orosz nyelven, utóbbit a tudós Emin fordította 1858-ban; f) Szamosújvárt magyar nyelven Szongott Kristóf tanár és szerkesztő által 1892-ben.

II. *Աշխարհագրութիւն* — Földrajz.

Eredeti szövegben kinyomatták: a) Marseillében 1683-ban; b) Velenczében 1751-ben. Fordításban: a) Londonban latin nyelven 1726-ban; b) Párisban 1819-ben az eredeti szöveg mellett francia nyelven.

III. *Պիտք պիտոյից*: Eredeti szövegben Velenczében 1796-ban és 1841-ben.

¹ E fivérek édesatyja Whiston Vilmos, India Madras városában Archaiphreán Gergely fiait tanította az angol nyelvre. Ő maga pedig megtanulta az örmény nyelvet, s Angliába visszatérvén, e nyelvet fiaival is elsajátíttatta.

E terjedelmes munkáin kívül van még számos kisebb műve :
a) *Ἡ ἁγιωσύνη τῆς ἁγίας ἁποστολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἑκκλησίας*; b) *Ἡ ἐκκλησία ἡ
ἡμερῶν τῆς ἁγιωσύνης*, stb.

G) Szent-Vártán. Az örmény nemzet Hunyadi Jánosa, ki megszámlálhatlan csatában győzedelmeskedett a perzsák ellen, kik Örményországban a keresztény vallást megsemmisíteni törekedtek, a keresztény hívőket bebörtönözték, kinozták és a tűzimádsásra akarták rábírnai erőszakkal. Szívós harczokat vívtak atyánkfiai hitük védelméért. Vallásukhoz való erős ragaszkodásuk oroszlanbátorságot öntött beléjük.

Szent-Vártán utóljára Dêchmud folyó mellett a híres Ávárájri réten mérkőzött meg a perzsákkal Kr. u. 451. év június hó 12-én, mely csatának emlékét évenként az évfordulati napon örmény atyánkfiai megünneplik.

E csatát megelőzőleg Szent-Leontius (*σ. ἡλιούσιος*) az örmények Kapisztrán Jánosa lelkesítő beszédet tart a hitükért meghalni kész örmény harcosokhoz. A harcz napján pedig szentmisét mond és mindnyájan megáldoznak és kik még megkeresztelve nem voltak, megkereszteltettek.

E csata emléke, melyben annyi igazi hős áldozta fel életét, vallásuk és hazájuk védelmében, még most is lelkesítőleg hat a saját hazájukban hontalan atyánkfiaira, kik 1895—96-ban is száz-ezrével ölettek meg a hitetlen törökök által s kiknek vagyona s személye most is folyton veszélyben van a művelt Európa szeme láttára.

E csata után, melyben Szent-Vártán halálát találta, Szent-József patriarkha, Szent-Leontius s számtalan szentéletű pap Perzsiába vitettek és itt vértanúságot szenvedtek. Fogságuk ideje alatt a mágusok feje, látván a szent foglyok szent életét, hitét, buzgóságát, — a keresztény vallásra tért s szintén vértanúságot szenvedett. E vértanúk Szent-Leontiusról, Szent-Leontiusoknak nevezetnek épen úgy, mint a Szent-Vártánnal harcolók Szent-Vártánitáknak.

A Szent-Vártániták emlékűnnnepe a „Hatvanad“ vasárnap után következő csütörtökön, a Szent-Leontiusoké a „Hatvanad“ vasárnap után első kedden tartatik.

H) Szent-Susánig, Szent-Vártán leánya volt, ki Vásken neje lett. Férje a világ örömeit, méltóságait, fényét többre becsülte mint hitét; Perzsiában a mágusok hitére tért. Susánig értesülvén arról, hogy férje a keresztény vallást elhagyta, kiköltözött fényes palotájából azon határozott szándékkal, hogy nem lép be többé oda, mert hitetlen férjével együtt élni nem kíván.

Vásken most visszatér Armeniába; a püspököt és a papokat Szent-Susánighoz küldi azon kéréssel, hogy térjen vissza házába, s miután e kérés eredmény nélkül maradt, maga ment személyesen hozzá; de ez kérését most is visszautasítván, félholtra verte s börtönében csak kenyeret és vizet adatott neki.

Később erőszakkal palotájába hozatja és itt egy szobában vaslánczczal falhoz köteti, öröket rendel melléje azon utasítással, hogy senkit se ereszsenek be hozzá. A püspök azonban megvesztegeti az öröket; mert látni kívánta a hitvallót, kinek lánczait csókjaival halmozza és boldognak mondja magát azért, hogy láthatta a szentnek erős hitét, nyugalját s békességes türését.

Szent-Susánig 6 évig élt így börtönében, a hetedik évben halálos betegségbe esett. Utolsó órája is eljött. A georgiai patriárkha, püspökök s papok mentek hozzája, hogy láthassák utoljára, ki egy rövid ima elmondása s megáldásuk után csendesen kiadta lelkét.

Emlékünnepét Úrszine változását követő első vasárnap után következő hétfőn tartják.

D) N á r e g h i S z e n t - G e r g e l y született Kr. u. 951. évben. Örmény kath. egyházunknak ékesen szóló írója, szent költője; ő az örmények Pindarusza s Tibullusa. Kitűnt sajtóságos irályának kitünősége s fogalmainak fensősége által. Fia volt Nagy-Chosrovnak s tanítványa a híres náreghi kólostor főnökének, Anániásnak. Egész életében az isteni szeretettől lángolt, telve mennyei s emberi kötelességgel úgy, hogy 20 éves korában magyarázatot irt az „Énekek éneké”-hez. Később a náreghi kolostorban a szerzetesek tanítója volt nemcsak szóval, hanem példájával is. Angyali lelkületével mindenkinek tiszteletét megnyerte. Egy alkalommal a körülötte repülő galambok csodálatos jelensége elnémitotta ellenségeit, kik szigorú életmódja miatt neheztek reá. Életét folytonos imában és munkában töltötte.

Munkái: a) *Արգիւրգրի մեկնութիւն*: b) *աղօթք լամ' արսիկ*: c) *գովեստի սուրբն յակր մծնայ նարապետ*: d) *սոսի գովեստ սուսերոյց*: e) *սաղարսիցի խաչին պատմութիւնք* stb.

Emlékét október havában egy napon ülik *Մովսէս Քերթող, Եղիշ, դարիթ սնյալի, մեարոս, ներսէս շնորհալի, ներսէս լամբրնացի* szent atyákkal.

I) G l á j i S z e n t - N e r s z e s z (*Շնորհալի*) született Kr. u. 1102-ben. A patriarkhatásban utóda volt fivérének Gergelynek, ki 1166-ban halt meg. Még élteben óhajta bátyja őt a patriarkhális székből látni, melyet került, de a melyre őt erkölcsös élete és a nép egyhangú ítélete méltóvá tették. Megható jelenet volt látni édes bátyját, a mint öcscsére a patriarkhális öltönyöket teszi és helyébe a patriarkhális székbe ültetvén öcscsét, mint az örmények patriarkháját először üdvözli.

Mindketten Ábirád főúr fiai voltak. Mézédés tanítása, szent élete által örmény egyházunk erős oszlopa volt. Gláji Szent-Nerszesznek hivatik, mert székhelye Romglahban volt. Clemens Galanus így nyilatkozik róla: „Gláji Nerszert egész Örményország, mint azon egyház szent atyját és tanítóját ismeri és emléket ünnepli. Szent költő volt, és e képzettségére nézve annyira kitünő, hogy a hiresebb görög vagy latin költőkhöz hasonlítandó.”

Míg Mopsuestia püspöke volt, alkalma volt II. Alexiussal, Manuel Comnenus vezével azon dogmatikai s fegyelmi különbségekről tárgyalni, melyek az örményeket a görögöktől elválasztják.

E buzgó és hírneves patriarkha a görög és örmény egyházat egyességben óhajtotta látni; azonban czélt nem ért. Meghalt 1173-ban.

Munkái: a) *ἰστορία ἁγία*: E munkát Villotte Jakab „igazán isteni könyv“-nek nevezi. 8000 versben magában foglalja az ó- és újszövetséget; b) *ἱστορία ἁγία ἁγιῶν* — Örményország történelme; c) *ἱστορία ἁγία* — Edessának Emadeddin Zenghi aleppoi zultán által történt elfoglalásáról; d) *ἱστορία ἁγία ἁγιῶν* — főpásztori körlevél, melyet 1166-ban bocsátott ki, s melyben minden osztályú hiveihez külön intelmeket ad; magas röptű gondolatai lekötik az emberi lelket; e) „*Συναγωγή ἁγίων*“ kezdetű ima, melynél szebbet alig találni, 36 nyelvre lett lefordítva.

Még számtalan munkáját lehetne felemlíteni, de ezekből is láthatni nagy tudományát, sok oldalú ismereteit és igaz hitét.

L) Lamproni Szent-Nerszesz Kr. u. 1153-ban született, Ochin lámproni fejedelem volt édes atyja. Gyermeckorában nagy betegségbe esett és ezért szülei Isten szolgálatára ajánlották fel. Édes atyjának halála után Romgláhba vonul, a hol anyai nagybátyja őt pappá szenteli. Eleinte az úgynevezett Feketehegy (*σβουλίαν*) kolostorában élt, később tarsusi érsekké lett. Sokat munkálkodott, az örmény egyház használatára sok éneket és elmélkedést írt. Tudománya és szent élete által a latinok és görögök előtt nagy tiszteletben volt. Kr. u. 1179-ben jelen van a romgáhi zsinaton, a hol az örmény és görög egyház egyesüléseért hatalmas zsinati beszédet tartott. Meghalt Kr. u. 1198-ban.

Munkái: a) *ἱστορία ἁγία ἁγιῶν* — az örmény szentmise és örmény liturgia magyarázata. Kiváló mű, mely örök nevet szerzett e hatalmas képzettségű egyházfejedelemnek; b) *ἱστορία ἁγία* — a szentírás egyes részeinek magyarázata; c) *ἁγιῶν* — egyházi beszédek és elmélkedések gyűjteménye. . .

A mindenható Isten, ki megsegítette őseinket abban is, hogy szép templomukat egyedül saját erejükből felépítették, segítsen meg bennünket is, hogy restaurálhassuk azt és oly szeretettel hagyhassuk azt az utódokra, mint a mily szeretettel az ősök hagyták azt reánk.

BÁRÁNY LUKÁCS.

SZÉPSÉGEK SZÉPSÉGE . . .

Mit zaklatsz, hogy érzésem dalba szőjem,
Te égi hangok öre, kisded lant?
E szép világ, im', ugyis daltól árad,
Himnuszba tör ki minden itt alant:
A bérczek ormán átsüvöltő orkán,
A langyos szellő édes zengzete,
Madár-sereg, — gyógybalzsamos illatban, —
Mint ahogy Mária dalt zengene!

Beszél, bár néma az erdők magánya,
A fájdalomról zugva éneket . . .
Szűz Mária ép így tekintte némán,
Sajgó szívvvel a zsidónép felett;
Az Ave szóra sok templom harangja
Dicső akkordokban viszhangra kel;
A völgyek selymes, lágyszavú patakja
A szép „Úrangyalát“ csobogja el.

Szépségéről regél a fényes csillag,
Oltalmáról a tengeráradat,
Neki mosolyg az ékes rózsabimbó,
Mely hajdan szép arczáról itt maradt.
A bársonyszárnyú hajnal első csókja,
A harmatos virág őt illeti . . .
Dicséretére kel a szép természet,
Himnuszt zeng minden itt alant Neki.

Mit zengjek én is? — Ó, ne zaklass többé!
Szebben dalolni én úgy sem tudok,
Mint vad haragja zúgó tenger-árnak,
Mint mennybolton a fényes csillagok!
Hiába mondom biboros hajnalnak,
Gyémántnak, fénynek . . . Mi ez? — Mind salak.
Szépségeit megillető dalt fenni
A végtelen jó Isten tudna csak!

(Gyulafehérvár).

KOSER SZEVÉR.

AZ IFJÚ.

— (Költemény örményül). —

<p>Նրիտասարդը :</p> <p>Սիրելի է պատանի, երբքը կնքը կ'աշխատի, Յոյս է իրեն ծնողաց, Առաջ կ'երթայ նա կամաց :</p> <p>Տունկ է շատ երիտասարդ, Աշխարհին մէջ ազնիւ գարդ, Հաւ երկրի մէջ տնկուած, Կը մեծցընէ զնա Աստուծ :</p> <p>Պարտեզին մէջ ծաղիկներ Են սիրուն պատանիներ, Վարդեր են Հայաստանի, Յաջորդներ մեծ վարդանի :</p> <p>Հրեկաս Բաղրուպանեան :</p>	<p>Jeridászárté.*</p> <p>Szireli e bádáni, Jerpar inkhê g'ás-chádi, Hujsz e irjen dzênagháczh, Áracs g'erthá ná gámáczh.</p> <p>Dung e sád jeridászárt, Ás-chárhkhin mecs ázniv zárt, Láv jergri mecs dêngévádz, Gêmjedzhezéne zná Ásztvádz.</p> <p>Bárdezín mecs dzághignjer Jen szirun bádáninjer, Vártjer jen Hájásztáni, Hácsartnjer mjedz Vártáni.</p> <p>Budapest. Patrubány Lukács.</p>
---	---

* Kedves az ifjú, mikor dolgozik, reménye szülőinek, ha lassan is, de előre megy. Sok ifjú-növény, a világ nemes disze... jó földbe ültetve, meg-növeszti őt az Úr. Kertben levő virágok a kedves ifjak, Örményország rózsái (v á r t^a-jai), a nagy (Mámigoni) V á r t á n utódjai... (P. L.).

INDOGERMÁN NYELVÉSZET.

(Johansson árja adalékai).

II.

Sophus Bugge, christiániai norvég egyetemi tanár KZ. 32, 43 állította fel azt a Johansson által is IF. 14, 271 elfogadott, állítólagos hangtörvényt, hogy „örmény cz (azaz tsz) eredeti idg. szt megfelelelje.“ Azonban sokkal elfogadhatóbb Holger Pedersen kopenhágai dán egyetemi tanárnak KZ 38, 206 kifejezett ama tétele, hogy inkább idg. dsz vált az örményben cz-vé. Így lett örmény ánicz-án-e-m (անիճ-ան-ե-մ) ‘átkozom’, ánecz-kh (անեճ-ք) szóban is, hol Bugge KZ. 32, 46 az örmény cz-t t-ből származtatja, azt a görög oneidosz ‘gúnyolódás’ szóval hasonlítván össze, az örmény

cz, mint ezt Pedersen idézett helyen helyesen látja, dsz-ből, vagyis az örmény áncz- = idg. $\times$ oneidsz. Épen így magyarázható az örm. chácz-án-em (*խաչ-ան-եմ*) 'harapok', mely a szánszkrit khad- 'rág, harap, eszik' szóval függ össze Bugge szerint és idg. khád-sz-ből, hol sz az aoristtöbblől való, míg előbb az oneidsz-ben a semleges sz- tö mutatkozott. Így magyarázza Pedersen az örmény heczánim (*հեշանիմ*) 'lovagol' szót is a görög hednomái alapján $\times$ szed-sz aorist-többlől (mint Torp és Buggenál KZ. 32, 47). Örmény chávárczi (*խաւարժի*) 'hajtás, rügy' mellett is előfordul chávárt (*խաւարտ*) 'zöltség' és cháczem (*խաչեմ*) 'varior' mellett cháit (*խալիտ*) 'varius', mint már Bugge is említi. Az örmény ánicz (*անիժ*) 'serke' összefüggése sem érthetetlen Pedersen előtt a gör. konidesz 'serke' szóval, a melylyel már Bugge KZ. 32, 46 összevetette. Mint Pedersen helyesen megjegyzi, az örményben a szó kezdetén az ánicz 'serke' népetymologiailag az ániczánem 'átkozni' szóhoz hasonult s különben jól beleillik az örmény szó is abba a tarka-barka sorozatba, melyet a szánszkrit liksá, álb. szeni, orosz gnidá, litv. glindá, görög konisz, lat. lendes, ír szned, dán gnid, német nisse és lausnuss élénk tárnak (Pedersen id. h.). Pedersen szerint örmény emut (*եմուտ*) 'intravit' és emócz (*եմոյժ*) 'introduxit' is (jelenben mtánem *մտանում* és muczánem *մուշանում*) úgy viszonylanak egymáshoz, mint a görögben eβén és eβészá.

A mint ezekben a példákban idg. dsz vált az örményben cz-vé, úgy az örmény *խաչ* káicz 'szikra' is idg. $\times$ káid-sz-ből magyarázható, a *մաճուն* máczun szó pedig nem a szánszkrit másztu-val, hanem az ó-szláv és a szlávból átvett magyar máz szóval rokon = indog. mág. Más szóval a káicz szóban is a chácz-ánemnek stb. megfelelő hangalakulatot kell látnunk.

A becses értekezés további folyamán Johansson annak a bizonyításával foglalkozik, hogy nemcsak az irániban, a mit senki sem vont kétségbe, hanem a keleti árában, az ind-ben is, a mit eddig senki sem merészelt állítani, indog. t+t szt-vé lett (tszt fokon át).

A számos példából, mely Johansson értekezésében található, ime egynehány:

1) Pehlevi ászpászt 'lucerna', újperzsa ászpászt × ászpász-tá-ból eredetileg 'ló-eledel'-t (ászpa = equus 'ló', idg. ek'vo és ed 'enni' participiama edto, mint ávesztabeli chráfsztra 'kártékony teremtmény' is eredetileg 'hús-evő' × kráp-sztra-ból, (-sztra = idg. × d-tro).

2) Újperzsa csuszt 'fürge' is, mely szó az új-örménybe is átment (v. ö. Cshusztápán = Hamari Erzsébetváros) a szanszkrit csódáti 'hajtani' szóhoz tartozik.

3) Pehlevi susztán, újperzsa susztán 'mosni, tisztítani' a szanszkrit ksódáti 'taszítani, zúzni, megrázni', mediumban 'mozogni' igéhez tartozik, melylyel az ávesztabeli chsáod 'folyni' azonos. Ide tartozik ávesztabeli chsusztá 'folyékony' is, pehlevi susztá 'olvadt', mihez különösebben ávesztabeli ájo-chsusztá, pehlevi ajóksuszt 'fém', valamint összet áchsiszt 'izzó', a chsiszt 'forró láz' sorakoznak.

4) Pehlevi skasztán, új-perzsa sikasztán 'széttörni', összet bászaszthái 'széttört', ászasztá 'széttörte' az ávesztabeli scsindáye (i)ti 'széttörni'-hez tartozik.

5) Új-perzsa mászt 'savanyú tej' × má-(n)dto-ból lett, míg áv. háasztá-, újp. nisásztán 'ülni' × szedto-ból.

6) Áv. ászthi 'barát' × át-thi-ből, v. ö. szanszkrit átithi 'barát'.

7) Pehl. duruszt, druszt, újp. duruszt 'egész' × dhru-d-to-ból, melyhez tartoznak: litván driutász 'szoros', kymri drut, drud 'erős, merész'.

8) Ávesztabeli és ó-perzsa básztá 'kötött' a szanszkrit bádh-ná-ti-hoz tartozik, melylyel összefügg az új-perzsa ánfászt 'pókháló' is.

9) Szanszkrit mászti 'mérés' indog. × med-ti-ből lett, s az ó-ir meszsz 'ítélet' szóval (med-tu-ból) hasonlítható. Ide tartoznak: görög medimnosz 'mérték'

medosz, medomái, latin modius, moditari, ó-ír midiur 'putó', gót mítán 'mérni', mítón 'meggondolni, megfontolni', mítónsz 'gondolat, tanácskozás', s hosszú e-re mennek vissza: görög médosz, örmény mit (*միտ*) 'értelem' és ó-fel-német máza 'mérték'.

Igy lett az ir roszzs 'erdő, előhegység' is indog. ×pro-sztho-ból, mely 'ki-álló'-t jelent a rajtalevő fákról, de ezzel Johansson szerint nem azonos a szánszkrit prá-szthá- 'hegyi síkság'. Ez utóbbi szót inkább a szánszkrit prátháti 'kiterjeszteni', pérthivi (*पृथिवी*) 'föld, felület' (gör. pláteiá, Plátáiái), práthász 'szélesség', gör. plátosz, plátusz-hoz sorozva, melyhez az öimény láin (*πυλῆ*) 'széles' szó is tartozik. Ez aztán indogermán ×pleth-to-ból lett a szánszkrit prászthá-vá, s az ir leszsz (genitivuszban liszsz) szóval ×pélth-to-ból egyeztethető, melynek jelentése 'egy köröskörül földvárral erősített lakóhely', kymri llysz 'aula, curia, palatium, palatium, forum judiciale', bret. lesz 'udvar'. Megjegyzendő, hogy a szánszkrit prászthá falú- és város nevekben is előfordul, mint az összetétel utolsó része.

10) Érdekes a szánszkrit kásztá 'fadarab, hosszúsági mérték' szó is, melyet már Bezenberger a görög kláó, klón, ó-szláv klászű (ebből magyar kalász) szóval egyeztetett, s a melyhez tartoznak ó-izlándi holt, angolszász holt 'erdő', német Holz, gör. kládosz 'ág', ó-szláv kládá 'tuskó, gerenda' szavak is. Johansson a szánszkrit szót ós-ind ×kalsztá-ból magyarázza, mely a cigány kárst, kást 'fa' jelentésű szóban is megvan. Ez az ós-ind ×kalszthá = idg. ×kold-tho, s hozzátvrtozik az ó-ír caill és latin callis 'erdő' szó is.

A szánszkrit buszta 'sült húsnak a külső része, gyümölcshéj' szóról jövő számunkban lesz szó.

Budapest.

DR. PATRUBÁNY LUKÁCS,
egyetemi m. tanár.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK ETHNOGRAPHIÁJA.

IRTA: SZONGOTT KRISTÓF.

= HUSZONKETTEDIK KÖZLEMÉNY. =

A kinek pénze van, nincs esze; kinek esze van, nincs pénze: Vov bán uni, chiélkh esh'uni; vov chiélkh uni, bán es'uni.

Minden hegynek van lejtője is: Ámen tár uni tár-nivár ál.

A világ gazdagsága a világban marad: Áschêrchisz unájnê gimêná ás-chárhê.

Ha a tyuk megkövéredik, többé nem tojik: Theor hávê kiráná, álá cshi ádзи ná.

A mi a macskára nézve játék, az az egerre halál: Gáduin chágghi e, mégánê máhu e.

A míg piros, verd a vasat: Incshu gârmiér e, ézer-gáthê dzedze.

A világ lajtorja, melyen egyik fel, a másik lefelé halad: Ás-chárhê észkára¹ e, vorin vérá megê vjér, megálê vár gikhále.

Ha minden vízbe beleköpködsz, honnan fogsz inni; Theor ámen csêri mecs thêkhnusz, ná uszkičz bi chêmisz.

Egy ész jó, kettő még jobb: Meg chélkhê ághegên e, erguszê ter álághegên e.

Jobb a szemet elveszíteni, mint a becsületet: Ál ágheg e gorszênêlu ézácskhê, khán ézhárgivoruthiunê.

A míg a kövér elsoványodik, a sovány elhal: Incshu vâdêzsnâ kerê, gimerni vâduzszê.

Minél több követ dobsz a kutya után, annál többet ugat: Incshâren âlsâd khâr thâblisz sâné edevâncz, ân-châren âlsâd gihâcse.

Mézemhez eljön a légy a távolból is: Meghrisz mod g'ukâ dsândsê heruven ál.

Köthetsz barátságot a kutyával, de a botot le ne tedd a kezedből: G'êlâsz párégêmuthiun gâbelu hiéd sâné, pájcz êzdâjâchê mi têni vár czerczed.

¹ A latin scala az örmény *սանդուխտ* szántuchd helyett (román scară).

Egyik szereti a rózsát, másik a violát: Megê giszire ézvártenikê, megâlê ézmánuságê.

Senki sem tudja, vajjon tart-e reggelig a gyertyája: Márít ál csh'ide, ádsáp ineshu árvádu dsiráché bipérne.

Egy sz. . . s tehén bepiszkolja az egész csordát: Meg khákhod govmê gilozne êz polor csurdán.

Vigyázz, hogy se a pecsenye, se a nyárs el ne égjen¹: Médig árâ or ocs misze, ocs sâmphurê eri.

A milyen hangon beszélsz, olyan hangot fogsz hallani: Iszov czánov zuruczisz, ámbesz czán bilészisz.

A nagyatya evett éretlen szőlôt és az unoka fogai vástak el: Bábê gerile chág cháchogh u thorin ágrénjéré eghilin kélit.

Otthon ördög, künn pap: Dunê cshárn e ná, tuszê kháhánâ.

Ha akkor hagysz fel a játékkal, midôn már fél vagyonodat elveszítetted — nyereséged van: Theor ánzsumê thoghusz êzchághê, jérp êz unenálud geszê gorszuczihilisz — ná vásztág unisz.

Leszállott a lóról és felült a számarra: Vár êncshile cziun vérájen u esinê nésztile.

Mit tudja a számár, hogy mi a malozsa: Incs kide esê, the incs e cshámicsshê.

Vedd elő a botot és a körmös kutya megtudja, hogy akarsz: Ar árács êzdájáchê u bikidna, the incs g'uzisz kogh sunê.

Ki ne nyujtsd lábadat a takaró alól: Mi hâni ézvédêd joghrênen tusz.

Jobb az okossal követ hordani, mint az oktalannal philávot enni: Álágheg e chelkhovin hiéd khâr gêrelu, khân ânkhêlkhin hiéd philáv udelu.

Az már nem tréfa, ha valaminek fele sem igaz: Ân uzsem gálákh cshe, incshin geszn ál lémán cshe.

Ha Isten ad, akkor mind a két kezével ad: Theor Ásztvádz dá, ná ánzsumê ergu czerkovê gudâ.

¹ Mikor e közmondás keletkezett, még fanyársat használtak az emberek.

Addig ne beszélj, míg a szót szádban meg nem rágtad: Mi zuruczi, incshuri ézchoszkhê pernid mecs cshisz gèrdzi.

Beszéddel nem készül el a philáv — vaj és rizs is kell hozzája: Choszkov cshi hádrèvi philavè — ártárjégh u prindz ál bedk e ánor mod.

A tanult róka mindkét lábával esik a kelepczébe: Szorvász ághvészè ergu odokhèn ál g'ènni kurszán.

A gyermektelen ember bánatos; de ezer a bánata annak, kinek gyermekei vannak: Mès-chul e ánzávágè; pájcz házár e nárá mèschuluthiunè, vov dèghákh uni.

A bolond követ vetett a kútba és negyven eszes sem tudta azt kivenni: Chevè meg khármè czèkile csisz-fèrè u khárszun chelkhov cshi kidác zán tuszhánelu.

Sirva nő fel a gyermek: Lálenè gimedzná dèghán.

Akármelyik ujjamat vágjam el az öt közül, egyformán fáj az: Èz vor mádész ál gèdrim hingen, megszoj giczhávi.

Ha a testvér igazán jó, úgy az Istennek is lenne legalább egy testvére: Theor khur-ághpárè ájnbesz ágheg pán e, Ásztuádz ál bunnár kone meg khur-ághpármè.

A ki távol van a szemtől, távol van a szívtől is: Vov heru e ácsken, heru e szèrden.

A medve haragszik az erdőre, de az erdő nem tud erről semmit: Giszordodi árcsè morunè, u morin ászor vérájen ikhmál cshide.

Embértársadat csak akkor ismered meg, ha vele hét kemence kenyeret elfogyasztottál: Èzèngjèrèd ánzsumè gidsáncsnász, theor hiédè ochtè phur hácz gerilizs.

A tengerből kiszabadultam és egy kanál vízben fulok meg: Dzoven chálészilim, u meg tikálmè csèri mecs gichechtévim.

A leány a szülőkre nézve oly kincs, mely a másé. Ághchsigè dzènogháczhè hámár ájnbesz kándz e, incs ozgáin e.

Ha dicsértetni akarsz, tanuld a fehéret feketére változtatni: Theor g'uzisz kovvelu, szorve ézdsermágè szevi tárczènelu.

Se ne örvendj ha van, se né busulj ha nincs gyermeked: Mi chëndá the unisz, u mi véchpá the cshunisz — dëghá.

Hosszú az ökör nyelve, de azért még sem beszél: Ergán e jézin lizun, pájcz chi gárná zuruczelu.

A bolond, bolond húsvét napján is: Chevë chev e zädgin girágin ál.

Szegény ember éget gyertyát, hogy számlálja a gazdag vagyonát: Dsirách giváre áchkhád márté, or hámbre éz chodsin unenálé.

Az az ember, ki embertársa dolgát nem tudja: fél-éjszaka hí templomba. (Csak az adhat tanácsot, ki ismeri ügyemet-bajomat): Márt mártu pán cshide, geszkiserun zsám gigáncshe.

Adj a bolondnak dolgot és felgyujtja házadat: Dur pán chevin u gérág gudá dánéd.

Malozsát vettem és kökény lett belőle: Cshámics kená u gogán tárczäv.

Görbén üljünk és egyenesen beszéljünk: Dzur nész-tink u sidág zuruczink.

A kémény lehet görbe is, csak a füst menjen ki egyenesen: Méchánkhé gélá dzur á élalu, miájñ muché ele sidág.

Görbe lyuknak görbe csap: Dzur dzágin dzur cshiv.

Kutyát üss csak pénzt nyerj (A munka nem szégyenítő): Sun zág u bán vásztége.

Keveset rakj és hamar fordulj vissza: Khics párczir u cshuszt tárczir.

Csak akkor veszi el házastársul, ha talál természetök: Incshu cshi zárnévin, ná cshin árñevi.

A kevés elég, a sok elmegy: Khicshë g'okti, sádé gethá.

A jóllakott ember az éhesnek apróra aprít: Gusté khághczhádzin mándrë gipërte.

A mondónak hallgatóra van szüksége: Ászoghin lészogh.

Lukucz kutyája Lipcsében járt és mint kutya tért vissza: Lukuczín suné Lipszkan khálile u jéd éndër sun tárczile.

Nem akarok úgy járni, mint Biáthá kutyája (Hiában járt, mint kutya tért vissza): Cshuzim ájnbesz khálelu, èndèr Biáthájin sunè.

A szegénynek, ha kenyere és sajtja van, éjjel nincsen álma: Ághkhádè, theor hácz u bániér uni, khésère khun cshuni.

A holló saját fiát tartja legkedvesebb szárnyasnak: Ákravè ámbesz gihámáre, the írjén vértin e ènkálèrind thèrcshunè.

Minden szerencsétlenség egy-egy tanács. Ámen ándolváthium memeg chèrad.

A munkátlan, ha kenyeret eszik — egészséges, ha dolgozik — beteg: Ánpán mártè, jèrp hácz g'ude — ároches e, jèrp pání — hívánt e.

Az átok az átkozóra száll: Nèzovkhè nèzovoghin vèrá g'ènni.

A míg nem látod a vizet, ne vedd le lábbelidet: Incshu cshi desznusz èzcsurè, mi hání èzpápugè.

Elmult dolgoz ne bánkodj: Ánczhádz pánin edeváncz mi mès-chulvi.

Jobb az ártatlan szem, mint a vétkes gondolat: Álághegn e ártár ácskè, khán mjéghávor sághèsè

Hivséges embernek ad az Isten: Hávádárim mártun g'údá Ásztuász.

Az Istentől örzött bárányt nem eszi meg a farkas: Èz Ásztudzo me báhádz kárè csh'udi kálè.

A sóshalnak elég egy pohár víz: Thuchuczugin g'akti meg kávétmè csur.

Előbb cselekedj és azután dicsekedj: Áracsh kordze, edjém bárdzenczhír.

Az éhes álmban kenyeret, a szomjas vizet lát: Khágczhádzè khènun mecs hácz, dzáravè csur gidesznu.

A mit a szamár keres, megeszi a ló: Incs esè gitáde, ná czin gude.

A míg a jóllakott az éhesnek ad, az éhes az éhségtől meghallgat: Incshu gústè khágczhádzin dá, khágczhádzè khágczhun mernelu g'èllá.

A kinek kenyerét eszem, csak arra gondol az eszem: Èz um háczè g'udim, èznára ánunè gihisim.

Sirj a siróval és örvendj az örvendezővel: Láczhir hiéd láczhoghin u chéndáczhir hiéd chéndáczhoghin.

A bolondnak jó tanácsot adni annyi, mint szeresent szappannal megkínálni: Chérád chevin, szabén sziévin.

A macska, mely nem érte el a húst, mondá: ma péntek van: Gádun, voré cshi háshi ézmiszé, ászáv: ászor urpát e.

E szóval: kenyér, kenyér — a gyomor nem lakik jól: Ájsz choszkhové: hácz, hácz — phéré cshi gistáná.

Eljött, elmúlt; de helye nem maradt üresen: Egile, kénácízile, pájcz diéghe cshi ménácízhi báráb.

Ne főzz húst és halat ugyanazon fazékban: Mi ephi misz u czugé nujn bédgin mecs.

A gyertya tartóját (gyertyatartó) nem világítja meg: Dsiráché ézdsiráchkále cshi luszávori.

Ember embertársának adhat szőlőt, de termést nem adhat: Márt mártu gellá chághogh dálu, pájcz bédghápié-ruthiun cshi gárná dálu.

Van ember, ki ezerrel ér fel, — és van ember, ki egygyel sem ér fel: Gá márt vov g'ázse házár, — u gá márt, vov megmén ál csh'ázse.

A ki mézet ad el, ujjait megnyalogatja: Vov mjéghré gidzáche, ézmádvénjére giléze.

A kutya a mészárszékbe ment, hogy lábat hozzon és ott hagyta a lábát: Suné chászáphé kénácízile or véd pere, u hon thoghile ézvédé.

A ki korán érkezik, mindenből étkezik: Ov cshuszt, ná guszt.

Tízszér mérj és egyszer vágj: Dászé dárba csháphe u memé gédre.

Másnak kezével nehéz tövist kihuzni: Ozgájin czeroké tizsár e phus truszkháselu.

Másnak gyermekéből nem lesz fiad: Ozgájin dèghen cshi tárná vértid.

A kinek adossága van, nincs esze; a kinek esze van, nincs adossága: Vov bárk uni, chiélk csh'uni; vov chiélkh uni, bárk csh'uni.

Ha megdöglik a róka, egy tyuk sem siratja: Theor ághvészé szádgi ná, vécs meg hávmé cshi voghpá ézná.

Ne kérdezd a haltól, hogy mi történik a szárazon:
Mi hárczhênu czêgânê maden, the incsh gihândébi czhâ-
mákhinë.

A jó uszó a vizben találja halálát: Ov ágheg kide
légh dálu, ná êzmáhê csêrin mecs gikêdru.

A varga csizma nélkül jár: Goskárê árâncz gosig
gikhále.

Én a vevő, Isten a fizető („Mefizeti a nagyharang“):
Jész ârnogh, Ásztvádz vidsárogh.

Az ôkröt a járomban, az anyát gyermeke bölcsője
mellett ismerheted meg: Êzjézê dsugin mecs, êzmájrê
závgin oroczkhin khov gêlász dsâncsenálu.

Fogj hozzá (a kereskedéshez) kevéssel, hogy sokra
vihesd: Chêlve khicshov, or sádi hásznisz.

A seb, mit a kés ütött, meggyógyul; de nem gyógyul
meg az, mit a nyelv vágott: Ájn choczhê, incs tánágê
zárgile, gilávná; pájcz eshi lávná ájn, incs lézun áriê.

A fa nem virágzik, míg a tavasz el nem jön: Incshu
ârcsikárun eshi ká, dzárê eshi eshicshági.

A hozomány, a mit az asszony a házhoz hoz, harang;
a hányszor mellette haladsz, nyelve megüti arczodat:
Dsehezê incs-or gênigmártê dánêd mecs dâni, zsángág
(zánkág) e; khâni ânkám ânczhnisz khoven, lizun gizâr-
ne êzerjészêd.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Czetz János tábornok. Egy-két magyar lap pár héttel ezelőtt ezeket írta a dicső tábornokról: „Kirschner Ede titkára (tudtommal nem titkára; magyarul sem tud, csak németül társalog a tábornok urral) egy budapesti barátjához ezeket írja az ősz tábornokról: Czetz János csöndes visszavonultságban él; 1891 óta, a mikor meghalt a felesége, — Krisztina leánya gondolzza nagy szeretettel. A tábornoknak három gyermeke van: Krisztina, a ki hajadon és Czetz Leon jogi doktor, a ki még nőtelen; továbbá Czeccília, a ki felesége egy temesvári embernek, Lederer Gyulának, a vezérkar astronomiai osztálya főnökének. A tábornoknak két unokája van, a kiket bálványoz. A tábornok az utóbbi időben nagyon elöregedett, szeme nagyon gyorsan gyengül. Még nem rég mindennap

egyedül kísértelt, most már erre nem képes. Czetz nagyon keveset írt magáról (megírta életrajzát spanyolul és külön magyarul; a magyar életrajz az „Armeniá“-ban jelent meg, itt jelentek meg szebbnél szebb levelei is, melyeket lapunk szerkesztőjéhez intézett. Mivel annyi térrel nem rendelkezhattünk, hogy „Emlékiratai“-t, melyekkel meg voltunk kínálva, közre adhattuk volna, ezeket a „Történelmi Lapok“-hoz küldötte be közlés végett. Szerk.).

— **A koronázási országgyűlés** képviselő-házának örmény tagjai voltak a következők: Csiky István, Dániel Pál, Fejér János, Gajzágó Salamon, Gorove István, Karátsonyi Ferencz, Karácsonyi János, Lázár Dénes, Lukács György és Simay Gergely.

Erszébetváros országgyűlési képviselői, (a két erdélyrészi örmény városnak követküldési joggal lett felruházása óta lefolyt hatvan év alatt) névszerint a következők voltak: Csiky Emánuel, Másvilági István, Karátsonyi János, Csiky István, Dr. Patrubány Gergely, Lukács Béla, Jókai Mór, Dániel Márton és Dr. Issekutz Győző. — Mindenike az elősoroltaknak, (Jókai Mór kivételével) nemzetiségre nézve örmény, vallásra nézve pedig katolikus volt, — épp úgy mint Szamosújvár eddig megválasztott tíz képviselője is.

A francziák új éve. A francia köztársaság elnöke, Loubet, új évkor fogadta a külállamok követeinek testületét. A pápai követ volt a tisztelgők szószólója. Az egész világnak Franciaország iránt érzett rokonszenvét tolmácsolva, kivált Martinik-sziget elpusztulására emlékeztetett, a mely alkalommal minden nemzet részvétellel értesült az országot ért csapásról. Isten oltalmába ajánlotta az őseitől örökölt erkölcsi érzésekben gazdag francia nemzetet. Loubet forró köszönetet mondott a megtiszteltetésért. Azt mondta, hogy Franciaország azért érdemli meg a nemzetek rokonszenvét, mert mindenkor részvétellel viseltetett a más népeket ért megpróbáltatások iránt, multjában pedig szép példái találhatók a nemzet nagylelkűségének. Kívánja, hogy ez új év a népek egyetértésével kezdődjék!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A költő és nemzet. Egy jelentékeny író ezeket mondja: „A költő eszmét és érzelmet ad a nemzetnek: de a nemzetnek kötelessége a költőnek kenyeret és élelmet adni. Kenyér és étel nélkül elhal a költő; de eszme és érzelem nélkül a nép van meghalva.“ (Pánászdéghdzê dujêl e ázkin midkh, êzkhádmunkh; ázki bårdávoruthiunên e dâl pánászdéghdzin háczh, ábruszd. Áránch háczhi jêv ábruszdî pánászdéghdzê gê merni; iszg áránch médkhi jêv êzkádmunkhi ázkên e merádz).

FELHŐ ÉS BÁNAT.

Miért van az, hogy a felhő
Eltakarja a napot? . . .
Miért van az, hogy szívemen
Ugy érzem a bánatot? . . .

Azért van az : hogy a felhő
Elvonulván sebesen,
Ragyogó nap szétlővelje
Sugarait fényesen.

De szívemből az a bánat
Elvonulni nem akar,
Míg fájdalom kinja után
Sirhalom el nem takar . . .

Felhő s bánat hasonlítanak:
Mind a kettő oly sötét;
Ám a felhő hamar tűnik,
De a bánat öröklét.

—y.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Török-örmények. Kászárdsán Hovhánnesz, ki Eudoxiában a napokban halt el, 2000 korona értékű földbirtokot hagyott szülővárosa nemzeti iskolájának. — Gulbengjián Bádrig pedig elhalt nejének emlékére, a konstantinápolyi „Üdvözítő“ nevét viselő örmény kórházzal kapcsolatban ipartanműhelyt nyitott, hol a vidéki örmény árvák hasznos iparágakat tanulhatnak — ingyen.

Amerikai örmények. Gulbengjián testvérek és Thávsándseán János kereskedő, felszólították Szárádseán József amerikai örmény püspököt, hogy fogjon hozzá és rakassa le New-Yorkban az örmény egyház alapjait, mert ők hárman a mondott szent célra 20.000 dollárt (100.000 korona) adnak.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ-TULAJDONOS: SZONGOTT KRISTÓF.

SZAMOSÚJVÁRT, TODORÁN ENDRE „AURORA“ KÖNYVNYOMDÁJA.

A magyar király, Dávida Leó dokornak, a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárának és törvényes utódainak a tanúgy terén és az egyetemi építkezés körül szerzett érdemei elismerésül bol-dogi előnévvel a magyar nemességet adományozta.

Özv. Voith Jakabné szül. Papp Mária, élete 79-ik és özvegy-ségének 17-ik évében ápril hó 10-én Désen elhunyt. Boldogultban Voith Gergely kir. tanácsos, gyártulajdonos édes anyját gyászolja.

Kivándorlók statisztikája. A bécsben megjelenő „Sociale Rundschau“ legújabb száma rendkívül tanulságos statisztikával világítja meg az Európából Amerikába történő vándorlás arányait. 1901 júl. 1-től 1902 jún. 30-ig 106.951-en vándoroltak ki Magyar-országból (a magyarokon kívül: tótok, horvátok, ruthének, románok, bolgárok, szerbek, örmények [csak egyetlen egy örmény! Szerk.] és zsidók. („Hazánk“ 1903, ápr. 11, 87 sz.).

Az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsának mult évi augusztus hó 14-én tartott üléséből, alapítványt nyertek a következő örmény eredetű tanulók: A kolozsvári Szent-József fiúnevelő-intézetbe: Novák Sándor, Lukács Mózes. A kolozsvári Mária-Terezia fiúnevelő-intézetbe: Czetz Károly, Begidsán Emil. A székely-ud-varhelyi fiúnevelő-intézetbe: Vákár József. A nagyszebeni Teréz-árvaházba: Karátsony János, Lászlófi Juliánna.

A Kézdivásárhely-Kantai róm. katolikus gymnasiumban a pápai jubileumot nagy fényvel ülték meg. Az ifjúsági zarándok-lattal Révész Czirill tanár vezetése alatt négy ifjú látogatta az apostolok küszöbét. (Közülök egy Majláth püspök költségén). A tanulók közül egyik még protestáns volt, mikor elindult Rómába, hol aztán húsvét napján a Szent-Péter-templomban visszatért a római katolikus anya-szentegyház kebelére. Az útleírás ezt a szép momentumot így örökíti meg: „Evangélium után előlépett Czaich Gilbert dr. minoritarendi apostoli gyóntató és miután felolvasta a meghatal-mazást, melyet az apostoli Szentszék megbizásából kapott, átvette a hitvallást. Séra Gyula gyönyörű díszmagyarban letérdelt az oltár lépcsőjére, kezét rátette az evangéliumra és Révész Czirill atya előmondása után elmondotta a tridenti zsinat által megállapított hitvallást. A zarándok-ifjak szemében örömkönnyek csillogtak, a harcos egyház egy új, derék hívővel szaporodott. Az eskütétel alatt két tanuló társa, mint tanú szép díszmagyarban, a hitvalló vállára tette kezét. A szent áldozás végeztével a bér má-lás szent-ségében részesült...”

Vidéki muzeumok segélyezése. Wlassics Gyula kultuszminiszter a „Muzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa“ javaslata alapján 70 ezer koronát utalványozott ki a vidék könyvtárainak. Ezenkívül a miniszter nagyobb összeget utalványozott ki régészeti kuta-tásokra és természetrajzi gyűjtésekre. Az előbbit egyes tudósok, az utóbbit a néprajzi muzeumok és iskola-egyesületek közt osztották fel.

— Dániel Pál, a szabadelvűpárt néhai volt hasonnevű al-elnökének, a most is jó emléken élő Dániel Pálnak fia, ki Ó-Léczen (Torontálmegye) lakik, nagyobb bevásárlás céljából Szamosújvárt járt, hol két napot töltött. Megtekintette a főpiacson álló ősi Dániel-házat, mely a híres Dániel Tódor consiliarius család háza volt; megnézte még a város többi nevezetességeit is, azután visszament, hogy alkalom adtán ismét körünkbe jöhesse. Itt megemlítjük még azt is, hogy évekkal ezelőtt járt itt édes atyja is, ki lapunk szerkesztőjétől személyesen akart felvilágosítást kapni a családunkban elég gyakran előforduló Chênganosz (= Longinus) keresztnévre. Hallgatott itt örmény predikációt is... és megértette. „Örmény nyelvtudásom — mondá a szerkesztőnek — nekem nem egyszer még anyagi hasznot is hozott. A többek között csak egy esetet hozok fel. Gyulán alkúban vagyok két szamosúvári löcsiszárral (Ny. J. és M. P.); egy pár lóért 600 frtot adok és ők ezer forintban tartják. Nem tudják, hogy én is örmény eredetű vagyok és egyik a másikkal mondja örményül: „Mi dá, zerám ánchárna g'udá“ (Ne add, mert ad annyit is!) Mire én: „Khezbesz (Czéz-besz)... zisz guzikh cháphelu, jész á háj im...“ és miután látták, hogy megértettem őket, szó nélkül átadták a pár csikót 600 frtért, pedig annyira szerettem azokat, hogy megadtam volna az ezer forintot is. Ime egy pár örmény szó 400 forint hasznot hozott.“ Quot lingvas calles, tot homines vales.

— A szamosúvári m. kir. állami főgymnasium ifjúsági önképzőköre által f. hó 10-én az intézet tornacsarnokában tartott Rákóczi-ünnepély műsora: 1. Megnyitó beszéd; 2. Rákóczi-nyitány Kéler Bélától, előadta az ifjúsági zenekar; 3. „Rákóczi Rodostóban“ melodráma, dr. Váradai Antaltól, zenéje Ábrányi Kornéltól, szavalta Bone Zoltán VIII. o. t., zongorán kísérte Berán János karnagy; 4. „Nincs becsületi a katonának“ kurucz tábori dal 1672-ből, előadta az ifjúsági énekkar; 5. A Rákóczi-szabadságharcz és költészete, pályadíjat nyert értekezés, felolvasta Kertész Jenő VII. o. t.; 6. Rákóczi kesergője, kurucz dal 1711-ből, előadta az ifjúsági énekkar; 7. „Rákóczi halála“, írta Lampert Géza, szavalta Maksay Andor VIII. o. t.; 8. „Csinom Palkó“ kuruczdal 1704-ből, előadta az ifjúsági énekkar, az ifjúsági zenekar kísérete mellett; 9. Berán János zongorán kuruczdalokat adott elő; 10. Záró szó; 11. „Rákóczi-induló“, előadta az ifjúsági zenekar.

— Itt járt a napokban Harmath Ödön, a tehetséges szobrász, ki a tavaly Verzár püspök szobrának tervét itt be is mutatta volt; lapunk szerkesztőjének vendége volt. Most magán ügyben jött; csak a kanonok-plebános urat látogatta meg, azután a szerkesztő társaságában a vidékre rándult ki. Másnap visszatértünk és harmadnap Budapestre ment, hogy tovább folytassa tanári teendőit...

— Bodor Sándor és Gönczy Mihály helybeli polgárok téglagyárt állítottak fel városunkban.

— A helybeli fiú-népiskola tanítói — felsőbb rendelet következtében — összeirták a város összes tanköteles gyermekeit.

— Mártonffy Márton országos iparoktatási felügyelő május 13-án Magyar Endre kolozsvári iskolai igazgató kíséretében meglátogatta a helybeli ipariskolát, hogy „a tanítás módszeréről és a tanulók előmeneteléről meggyőződést szerezzen...“

— A városi fiú- és leány elemi iskolák növendékeinek majálisa május hó 14-én folyt le a kellemes kéri-fürdőtelepen...